

УДК 726.82+351.853/04/4/(476)«15/17»

АРХЕАЛАГІЧНАЕ ВЫВУЧЭННЕ ГРУНТОВЫХ ПАХАВАННЯЎ XVI–XVIII СТАГОДДЗЯЎ НА МОГІЛЬНІКУ КАЛЯ В. КЛЕШЧЫНО БЕШАНКОВІЦКАГА РАЁНА Ў 2013 ГОДЗЕ¹

В.У. ЧАРАЎКО

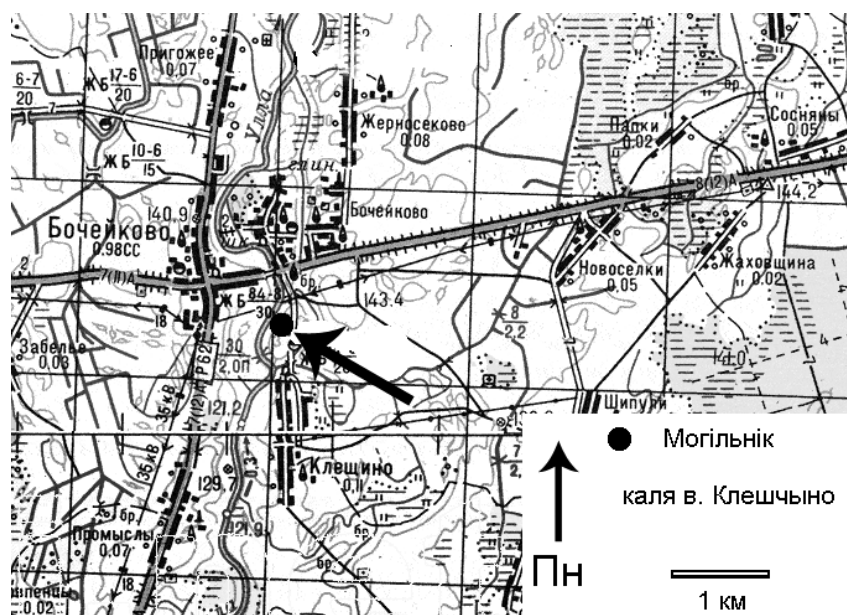
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Прыведзена апісанне археалагічных раскопак на грунтовым могільніку каля в. Клешчыно Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці ў 2013 г. Мэтай раскопак было вывучэнне пахавальных помнікаў XIV–XVIII стст. Плошча шурфа склала 21 м². Было даследавана 5 пахавальных комплексаў. Адзін пахавальны комплекс быў абазначаны каменнай абкладкай магілы па перыметры з вялікімі камянямі ў галавах/нагах пахавання, тры маркіраваліся валунамі ў галавах/нагах пахавання, адно пахаванне не мела каменных канструкцый. Касцякі арыентаваны галавой на захад з невялікімі адхіленнямі да поўначы і поўдня.

Вывяўлены інвентар (фрагменты керамікі) дае магчымасць датаваць пахаванні XVI–XVIII стст.

Уводзіны. У ліпені – жніўні 2013 г. археалагічны атрад Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта ажыццяўляў даследаванні на могільніку каля в. Клешчыно Бачэйкаўскага сельсавета Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці. Мэтай даследаванняў было вывучэнне пахавальных помнікаў XIV–XVIII стст. У якасці візуальных прыкмет пахаванняў разглядаліся характэрныя для гэтага перыяду разнастайныя каменныя надмагільныя канструкцыі: валунныя вымасткі, каменныя абкладкі па перыметры надмагільнага насыпу, вялікія камяні ў галавах і/або нагах магілы, каменныя крыжы [1, с. 126, 136].

Даследаваны могільнік знаходзіцца на адлегласці 0,5 км на поўнач ад в. Клешчыно, паміж вёскай Клешчыно і аграгарадком Бачэйкава. Ён размешчаны на правым беразе ракі Ула, на поўдзень ад трасы Віцебск – Лепель (мал. 1). Могільнік быў выяўлены, абследаваны і апісаны ў 1995 г. кіраўніком археалагічна-этнаграфічнай экспедыцыі Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдатам гістарычных навук, дацэнтам У.А. Лобачам [2, с. 45, 48].

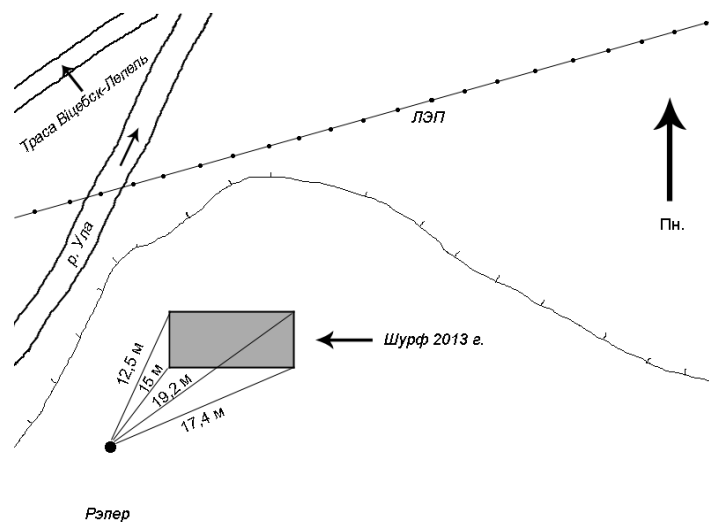

Мал. 1. Карта з пазначэннем месцазнаходжання могільніка каля в. Клешчыно Бешанковіцкага р-на

Асноўная частка. Старыя, закінутыя пахаванні, маркіраваныя каменнымі надмагіллямі, размяшчаюцца на паўночна-заходняй ускраіне могільніка. Гэтая яго частка ўяўляе сабой схіл пагорка, што паніжаецца з захаду на ўсход. На поўдзень і ўсход ад старых пахаванняў знаходзяцца дзеючыя могілкі. Асобныя сучасныя магілы размешчаны таксама на поўнач і захад ад старых. Старая частка могільніка зарасла хмызняком. Каб скласці ўяўленне аб характары каменных канструкцый, што былі схаваныя

¹ Работа выканана ў межах тэмы Беларускага рэспубліканскага фонда фундаментальных даследаванняў «Сельскія пахавальныя помнікі Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст.: лакальныя асаблівасці і развіццё пахавальнай абраднасці», дзяржаўная рэгістрацыя № 20142989 ад 14.11.2014.

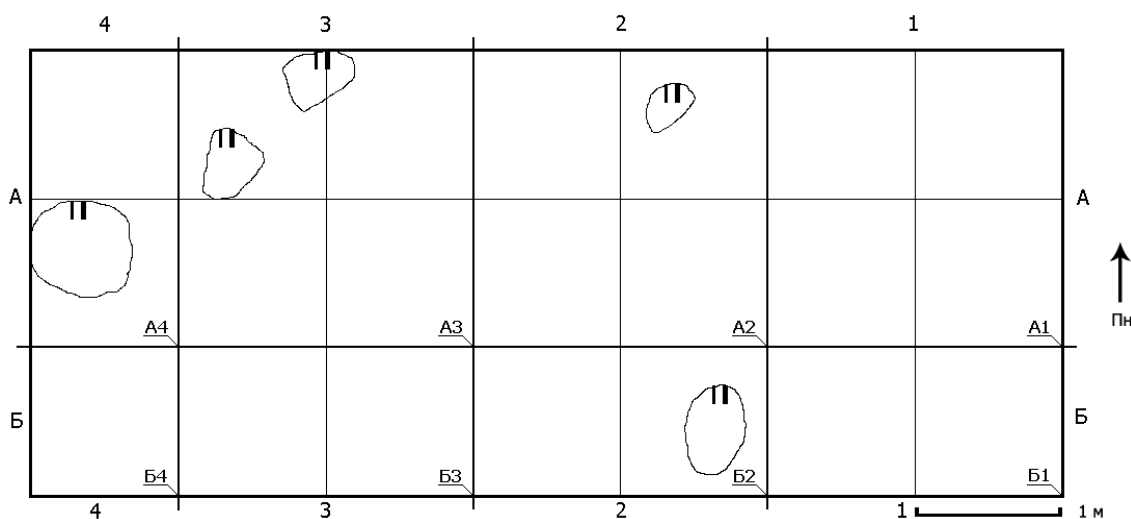
ны хмызняком і прасочваліся толькі фрагментарна, на паўночна-заходняй ускраіне могільніка была расчышчана пляцоўка. На ўзроўні дзённай паверхні фіксаваліся камяні памерамі 0,3–0,6 м, якія пазначалі галаву або ногі пахаваных. Намі быў закладзены шурф 3×7 м, арыентаваны па баках свету. Памеры 3×7 м (а не 4×8 м) тлумачацца імкненнем пазбегнуць сітуацыі, калі ў шурф патрапіць частка пахавання, якое ў такім выпадку застанецца неадследваным (рабіць прырэзку было немагчыма зыходзячы з абмежаванага часу экспедыцыі). Адлегласць ад рэпера да паўночна-заходняга, паўночна-ўсходняга, паўднёва-заходняга і паўднёва-ўсходняга кутуў шурфа складае 12,5, 19,2, 15 і 17,4 м адпаведна (мал. 2). Нівеліравацкая адзнака – 220. Пасля заканчэння раскопак шурф быў засыпаны, каменныя абкладкі адноўлены.

Мал. 2. Могільнік каля в. Клешчыно Бешанковіцкага р-на. 2013 г. Сітуацыйны план

Шурф быў разбіты на квадраты 2×2 м. З поўначы на поўдзень яны абазначаны літарамі кірылічнага алфавіту, з усходу на захад пранумараваны арабскімі лічбамі. У межах шурфа цалкам апынуліся квадраты А1, А2, А3, часткова А4, Б1, Б2, Б3, Б4.

Апісанне шурфа. У межах шурфа на ўзроўні дзённай паверхні фіксавалася 5 камянёў (мал. 3).

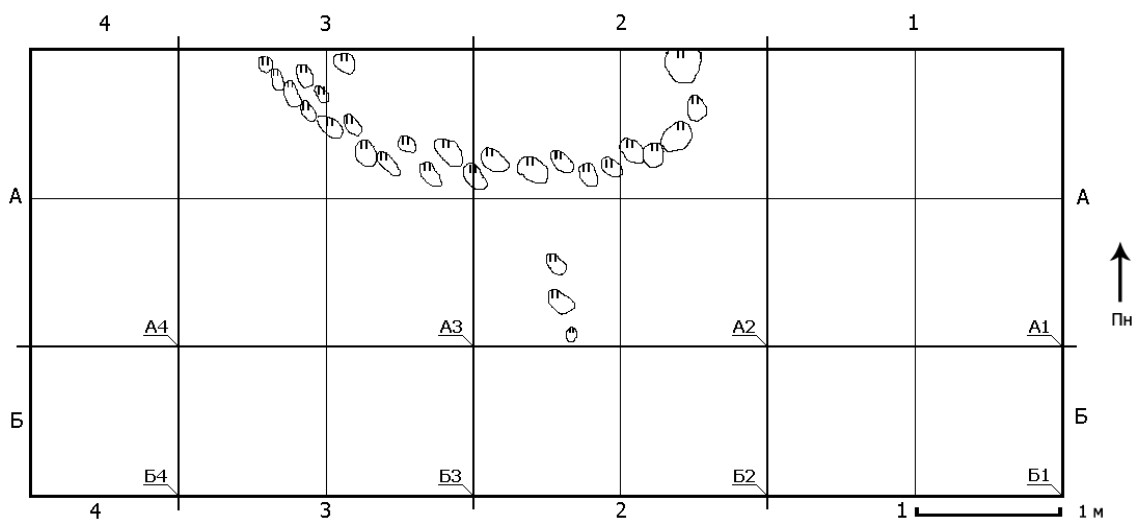

Мал. 3. Могільнік каля в. Клешчыно Бешанковіцкага р-на. Шурф 2013 г. Каменныя канструкцыі на ўзроўні дзённай паверхні

У заходняй частцы шурфа ў квадраце А4 быў размешчаны камень памерам 0,8 м. У паўночна-заходняй чвэрці квадрата А3 мелася два камяні памерамі 0,4 – 0,6 м. На тым з іх, што знаходзіўся каля заходняга краю квадрата А3, з заходняга боку быў высечаны крыж. У паўночна-ўсходняй чвэрці квадрата А2 размяшчаўся камень памерам 0,4 м. У паўднёва-ўсходняй чвэрці квадрата Б2 ляжаў камень паве-

рам 0,7 м. У паўднёва-ўсходняй частцы шурфа ў квадраце Б1 фіксаваўся надмагільны насып, які быў арыентаваны па лініі «захад – усход». Яшчэ адзін насып, квадратны па форме, фіксаваўся на мяжы квадратаў А2, А3, Б2, Б3.

Частка каменных канструкцый была схавана пад слоём дзёрану. У пласце 1 (глыбіня 0,2 м ад узроўня дзённай паверхні) ў паўночнай частцы квадрата А3 было выяўлена 7 камянёў памерамі 0,1–0,2 м. Камяні размяшчаліся ўздоўж лініі «паўночны захад – паўднёвы ўсход». У пласце 2 (глыбіня 0,4 м ад узроўня дзённай паверхні) дэталёва выявілася каменная канструкцыя ў паўночнай частцы квадратаў А3 і А2, да якой адносіліся і папярэднія камяні (мал. 4). Канструкцыя ўяўляла сабой авальную абкладку магілы па перыметры, выкананую з невялікіх камянёў памерамі 0,1–0,2 м. У шурф патрапіла толькі паўднёвая частка абкладкі. Акрамя таго, у пласце 2 было выяўлена 3 невялікія камяні памерамі да 0,2 м у паўднёва-заходняй чвэрці квадрата А2, якія размяшчаліся па лініі «поўнач – поўдзень». У пласце 3 (глыбіня 0,6 м ад узроўня дзённай паверхні) было выяўлена 2 камяні, адзін з якіх размяшчаўся ў заходняй частцы квадрата Б3 і меў памеры 0,2 м, другі, памерамі 0,2–0,3 м, фіксаваўся на мяжы квадратаў Б2 і Б3.

Мал. 4. Могільнік каля в. Кleshчыно Бешанковіцкага р-на. Шурф 2013 г.
Каменныя канструкцыі (пласт 2, глыбіня 0,4 м ад узроўня дзённай паверхні)

Стратыграфія шурфа мела наступны выгляд. Пад дзёранам знаходзіўся слой шэрага попелападобнага пяску, падзолу, магутнасцю 0,1–0,2 м. Пад ім ляжаў слой жоўтага пяску магутнасцю 0,6–0,8 м. На глыбіні 0,7–1,0 м ад узроўня дзённай паверхні размяшчаўся светла-жоўты мацерыковы пясак.

Пахаванні. Пры даследаванні шурфа было выяўлена 5 пахаванняў. Антрапалагічная экспертыза астэалагічных і краніялагічных матэрыялаў праводзілася кандыдатам біялагічных навук, дацэнтам В.А. Емяльянчык.²

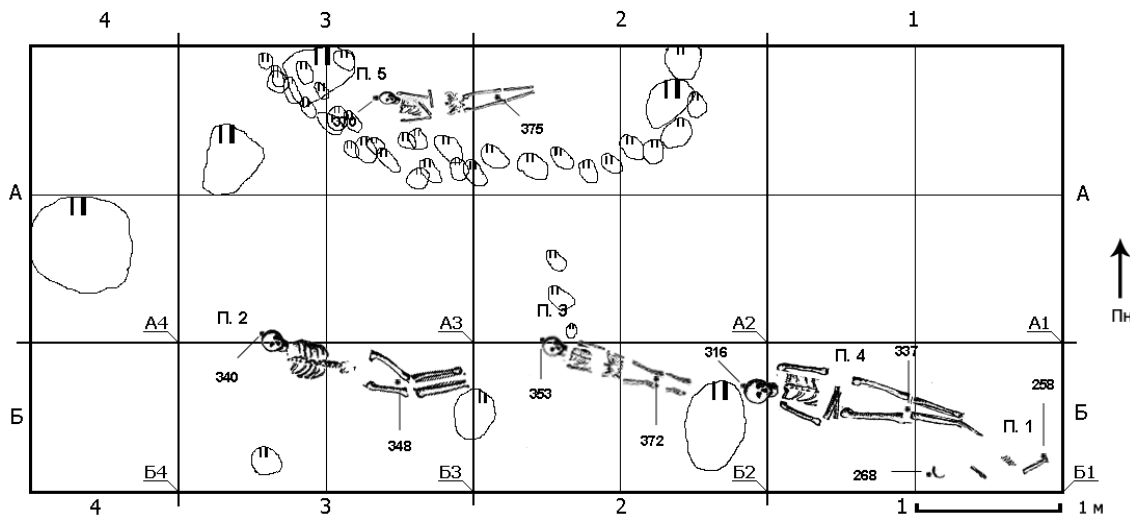
Пахаванне 1 знаходзілася ў паўднёва-ўсходняй частцы шурфа ў квадраце Б1 на глыбіні 0,9 м ад узроўня дзённай паверхні (мал. 5). На ўзроўні дзённай паверхні пахаванне было пазначана насыпам, прамавугольнай формы, арыентаваным па лініі «захад – усход». Каменных канструкцый ні на ўзроўні дзённай паверхні, ні пад слоём дзёрану не мелася.

Касцяк арыентаваны галавой на захад, верагодна, з адхіленнем да поўдня. Дакладна вызначыць арыентыроўку пахаванага немагчыма, паколькі шкілет захаваным дрэнна. Выяўлены толькі асобныя косткі, анатамічны парадак якіх парушаны. Палажэнне рук устаноўчыць не ўдалося. У магільнай яме знойдзена 10 жалезных цвікоў ад труны, у т.л. з валокнамі драўніны, а таксама скаба. Акрамя таго, у пахаванні 1 знойдзена кераміка: фрагменты венца, донца і сценак начыння.

Згодна з высновамі антрапалагічнай экспертызы, фрагменты выяўленых у пахаванні 1 костак належаць двум індывідам. Пол і ўзрост аднаго з іх устаноўчыць немагчыма з прычыны фрагментарнасці і пашкоджанасці костных рэшткаў, другі касцяк належыць дзіцяці ва ўзросце 1–1,5 гады. Наяўнасць двух касцякоў у пахаванні візуальна не прасочвалася.

² Аўтар выказвае падзяку В.А. Емяльянчык за праведзеную экспертызу костных парэшткаў.

Паханне 2 размяшчалася ў паўднёвай частцы шурфа ў квадратах Б3 і А3 на глыбіні 1,12 м ад узроўня дзённай паверхні. На мяжы квадратаў А2, А3, Б2, Б3 меўся надмагільны насып квадратнай формы памерамі каля 1×1 м, які мог адносіцца як да паханна 2, так і да паханна 3. Паханне 2 не было маркіравана камянямі на ўзроўні дзённай паверхні, аднак у пласце 3 (глыбіня 0,6 м ад узроўня дзённай паверхні) справа ад ног паханна быў знойдзены камень памерам 0,2–0,3 м.

Мал. 5. Могільнік каля в. Клешыно Бешанковіцкага р-на. Шурф 2013 г. Сумяшчэнне планаў паханнаў і каменных канструкцый на ўзроўні дзённай паверхні і ў пластах 1–3 (глыбіня да 0,6 м ад узроўня дзённай паверхні)

Касцяк арыентаваны галавой на захад з адхіленнем да поўначы. Палажэнне костак ног не характэрнае: ногі сагнуты ў каленях, нібыта касцяк ляжаў на правым баку. Астатнія косткі шкілета сведчаць аб тым, што касцяк ляжаў на спіне. Палажэнне рук прасачыць не ўдалося з прычыны незахаванасці костак. На чэрапе захаваліся валасы і 3 фрагменты тканіны памерамі да 1 см². У магільнай яме было знойдзена 12 цвікоў ад труны. Паводле вынікаў антрапалагічнай экспертызы, выяўлення ў паханні 2 косткі належалі двум індывідам, у т.л. жанчыне 30–50 гадоў і дзіцяці. Наяўнасць двух касцякоў у паханні візуальна не прасочвалася.

Паханне 3 размяшчалася ў паўднёвай частцы шурфа ў квадратах Б2 і А2 на глыбіні 1,6 м ад узроўня дзённай паверхні. На ўзроўні дзённай паверхні, каля галавы паханна, пачынаўся згаданы ў апісанні паханна 2 насып квадратнай формы. На ўзроўні дзённай паверхні у нагах паханна 3 меўся валун памерам 0,7 м, які мог адносіцца і да паханна 4. У пласце 2 (глыбіня 0,4 м ад узроўня дзённай паверхні) злева ад галавы паханна знаходзіліся 3 камяні, размешчаныя па лініі «поўнач – поўдзень». Яны маглі быць рэшткамі парушанага надмагілля паханна 3.

Шкілет арыентаваны галавой на захад з адхіленнем да поўначы. Левая рука ляжала на жываце, палажэнне правай устанавіць не ўдалося з прычыны незахаванасці адпаведных костак. У магільнай яме знойдзена 14 цвікоў ад труны. Па выніках антрапалагічнай экспертызы, выяўлення ў паханні 3 косткі належалі двум індывідам: жанчыне ва ўзросце 50 гадоў або старэй і дзіцяці. Наяўнасць двух касцякоў у паханні візуальна не прасочвалася.

Паханне 4 размяшчалася ў паўднёвай частцы шурфа ў квадратах Б1 і Б2 на глыбіні 1,36 м ад узроўня дзённай паверхні. На ўзроўні дзённай паверхні ў галавах паханна знаходзіўся валун памерам 0,7 м, які мог адносіцца і да надмагілля паханна 3.

Касцяк арыентаваны галавой на захад з адхіленнем да поўначы. Левая рука знаходзілася на тазавых костках, правая – на грудзях. У магільнай яме быў знойдзены 31 цвік ад труны. Паводле антрапалагічнай экспертызы, выяўлення ў паханні 4 косткі належалі двум індывідам: жанчыне ва ўзросце ад 50 гадоў і дзіцяці ва ўзросце да 3–4 гадоў. Наяўнасць двух касцякоў у паханні візуальна не прасочвалася.

Паханне 5 размяшчалася ў паўночнай частцы шурфа ў квадратах А2 і А3 на глыбіні 1,17 м ад узроўня дзённай паверхні. На ўзроўні дзённай паверхні у галавах і нагах паханна знаходзіліся камяні памерамі 0,6 і 0,4 м адпаведна. Акрамя таго, на адлегласці 1 м на паўднёвы захад ад галавы паханна знаходзіўся яшчэ адзін валунны камень памерам 0,6 м, на якім з заходняга боку быў высечаны крыж. Каменная канструкцыя працягвалася ў пласце 1 (глыбіня 0,2 м ад узроўня дзённай паверхні), дзе на паўднёвы захад ад галавы паханна было зафіксавана 7 камянёў памерамі 0,1–0,2 м, размешчаных па лініі

«паўночны захад – паўднёвы ўсход». У пласце 2 (глыбіня 0,4 м ад узроўня дзённай паверхні) была абкладка з 26 камянёў памерамі 0,1–0,2 м, якая мела форму авальнай абкладкі магілы па перыметры.

Шкілет арыентаваны галавой на захад з адхіленнем да поўдня. Рукі складзены на жываце, правая на левай. Рэшткі труны адсутнічалі. Па высновах антрапалагічнай экспертызы, пахаванне належала жанчыне ва ўзросце 30–40 гадоў.

Знаходкі. Індывідуальныя знаходкі прадстаўлены:

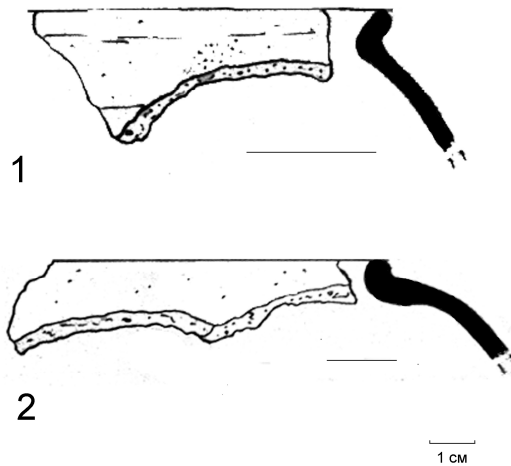
- фрагментамі крэменя, выяўленымі ў пл. 2 кв. А2;
- фрагментам рога, выяўленым у кв. Б1, пл. 2;
- жалезным нявызначаным прадметам, выяўленым у кв. Б1, пл. 2;
- жалезнымі цвікамі ад трун пахаванняў 1–4. Цвікі ў большасці каванья, з масіўнай шляпай.

У пахаванні 4 разам з масіўнымі каванямі цвікамі выяўлены цвікі, блізкія да сучасных, што тлумачыцца наяўнасцю падпахаванага ў больш позні час касцяка;

- фрагментамі тканіны з пахавання 2.

Названья знаходкі не даюць магчымасці датаваць даследавання пахавання.

Масавыя знаходкі прадстаўлены фрагментамі сценак, донцаў, венцаў керамічных гаршкоў (158 пазіцый). Выяўленая кераміка падзяляецца на дзве групы. Кераміка першай групы мае шурпатую, дрэнна загладжаную паверхню. Цеста неаднароднае, з дамешкамі буйной жарствы. Асаблівую каштоўнасць для датавання ўяўляюць фрагменты венцаў керамічнага начыння, адно з якіх выяўлена ў пахаванні 1 і можа быць датавана XVII–XVIII стст. (мал. 6, вэнца 1), а другое знойдзена ў кв. А1, пл. 2 і датуецца XVI–XVII стст. (мал. 6, вэнца 2).

Мал. 6. Могільнік каля в. Клешчыно Бешанковіцкага р-на. Шурф 2013 г.
Венцы керамічнага начыння. Прамалёўка А.Л. Коца

Кераміка другой групы выразна адрозніваецца меншай таўшчынёй сценак, добрым абпалам, шчыльным, аднародным на зломе чарапком, гладкай, добра загладжанай паверхняй, а таксама наяўнасцю палівы (не заўсёды), што дазваляе датаваць яе XVIII – пачаткам XX ст. Сярод керамічнага начыння гэтай групы вылучаюцца фрагменты донца керамічнай талеркі, выяўленыя ў кв. Б3, пл. 2. Унутраная паверхня талеркі глазураваная, колеры палівы – цёмна-карычневы і жоўты. У кв. А2, пл. 1 выяўлены фрагменты керамічнага начыння, на якіх з унутранага і вонкавага бакоў маюцца сляды пакрыцця белага колеру (ангоб), з вонкавага – сляды ўзору з палівы зялёнага колеру.

Нязначная глыбіня залягання керамікі дазваляе інтэрпрэтаваць яе ў якасці памінальнага інвентару. Вялікая колькасць фрагментаў і шырокі храналагічны дыяпазон сведчыць аб працяглым перыядзе функцыянавання даследаванай часткі могільніка.

Заклучэнне. Такім чынам, у працэсе археалагічнага вывучэння могільніка каля в. Клешчыно Бешанковіцкага раёна быў закладзены шурф плошчай 21 м². У межах шурфа знаходзілася 5 пахавальных комплексаў, якія ўтрымлівалі шкілеты 9 пахаваных. Пахаванні 1–4 утрымліваюць косткі дарослых (выключна жанчын сталага ўзросту, старэй за 50 гадоў, – у пахаваннях 3–4, 30–50 гадоў – у пахаванні 1) і дзяцей. Гэта ўказвае на ажыццяўленне падпахаванняў дзяцей у існуючыя магілы, дзе былі пахаваны сталыя жанчыны. Падобная з’ява выяўлена таксама ў пахаваннях на могільніку Жарнасекава Бешанковіцкага раёна. Можна выказаць меркаванне аб наяўнасці лакальнай традыцыі ажыццяўлення падпахавання памерлых дзяцей у магілы продкаў.

Пахаванні дзяцей не траплялі ў свабодную прастору паміж існуючымі магіламі, а ажыццяўляліся менавіта як падпахаванні. Гэта сведчыць аб тым, што магілы пазначаліся на ўзроўні дзённай паверхні. У ролі маркераў выступалі каменныя надмагіллі, земляныя насыпы і, магчыма, драўляныя крыжы. Каменныя канструкцыі нескладаныя, уяўляюць сабой абкладку магілы па перыметры невялікімі камянямі з валуннымі камянямі ў галавах/нагах (пахаванне 5), валуны ў галавах/нагах пахавання (пахаванні 4, і, магчыма, 3), земляны надмагільны насып (пахаваннем 1).

Значная колькасць фрагментаў керамічнага начыння, якія інтэрпрэтуюцца як памінальны інвентар, сведчыць аб працяглым ажыццяўленні памінальнага рытуалу. Гэта ўказвае на тое, што ўшаноўванне памяці пахаваных тут адбывалася працяглы час. Выяўленая практыка падпахаванняў можа вытлумачыць гэта неаднаразовай актуалізацыяй ужо існуючых пахаванняў пры падпахаванні дзяцей.

ЛІТАРАТУРА

1. Археалогія Беларусі. У 4 т. – Мінск : Беларуская навука, 1998–2001. – Т. 4. Помнікі XIV–XVIII стст. / В. М. Ляўко [і інш.] ; пад рэд. В. М. Ляўко [і інш.]. – 2001. – 597 с. ; іл.
2. Лобач, У. Да вынікаў археалагічна-этнаграфічнай экспедыцыі ў мястэчку Бачэйкава і яго ваколіцах / У. Лобач // Матэрыялы II Міжнар. канф. па праблемах музеіфікацыі ўнік. гістар. тэр-рый. – Полацк, 1996. – С. 45–48.

Паступіў 13.03.2015

THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE GROUND BURIALS OF XVI–XVIII CENTURIES OF CEMETERY NEAR KLESCHINO VILLAGE OF BESHENKOVICHY DISTRICT IN 2013

V. CHARAUKO

The article describes the archaeological excavations at the burial ground near the village Kleshchyno Beshenkovichi District of Vitebsk region in 2013. The aim of excavations was to study the excavation of burial sites of the XIV-XVIII centuries. The Pit area is 21 m². 5 funerary complexes were investigated. One funeral complex was marked with a stone grave lining along the perimeter of a grave with large stones in the head / legs of a burial, three funeral complexes were marked by boulders in the head / legs of a burial, and one burial did not have any stone structures. Skeletons are oriented to the west with minor deviations to the north and south. Discovered inventory (ceramic fragments) makes it possible to date the burial as XVI–XVIII centuries.